

РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

THE SOCIAL AND ECONOMIC PRECONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE PRYCHORNOMORSKY TOURIST-RECREATIONAL REGION OF UKRAINE

УДК 911.3:338.483.1(477.86)

Чичкалюк Т.О.

к.е.н., доцент кафедри управління
земельними ресурсами
Чорноморський національний
університет

імені Петра Могили

Волчецький Р.В.

здобувач кафедри управління
земельними ресурсами
Чорноморський національний
університет

імені Петра Могили

У статті проаналізовано передумови і чинники становлення і розвитку туристично-рекреаційної індустрії в Причорноморському регіоні України. Розкрито роль економічного та соціального складників у функціонуванні рекреаційно-туристичного господарства. Проаналізовано особливості і потенційні можливості використання соціально-економічного потенціалу Причорноморського регіону України. Сформульовано загальні рекомендаційні засади оптимізації розвитку туристично-рекреаційної індустрії краю.

Ключові слова: туристично-рекреаційна індустрія, Причорноморський регіон, розвиток, соціально-економічні передумови, потенціал.

В статье проанализированы предпосылки и факторы становления и развития туристско-рекреационной индустрии в Причерноморском регионе Украины. Раскрыта роль экономической и социальной составляющей в функционировании рекреационно-туристического хозяйства. Проанализированы особенности и потенциальные возможности

использования социально-экономического потенциала Причерноморского региона Украины. Сформулированы общие рекомендательные основы оптимизации развития туристско-рекреационной индустрии края.

Ключевые слова: туристско-рекреационная индустрия, Причерноморский регион, развитие, социально-экономические предпосылки, потенциал.

The article analyzes the preconditions and factors of formation and development of tourist-recreational industry in the Prychornomorsky region of Ukraine. The role of economic and social component in functioning of recreation and tourism economy is revealed. The peculiarities and potential possibilities of using the socio-economic potential of Prychornomorsky region of Ukraine are analyzed. The general recommendations for optimizing the development of the tourist-recreational industry of the region are formulated.

Key words: tourist-recreational industry, Prychornomorsky region, development, socio-economic background, potential.

Постановка проблеми. У державі відбуваються трансформаційні зміни економіки, формуються ринкові засади. Оптимізуються регіональні господарські структури, що стає особливо нагальним питанням. У туристичних і рекреаційних ресурсних регіонах базове місце в загальних заходах оновлення посідає аналізування стану і можливостей розвитку туристично-рекреаційної сфери. Саме ця діяльність має всі підстави стати ефективним сегментом ресурсних регіональних комплексів.

Рекреація виступає багатофункціональною, специфічною системою і являє собою складне утворення, вона виявляється передусім у відносинах з оточуючим середовищем: політичним, економічним, соціальним, екологічним тощо. Оточуюче середовище впливає на рекреаційну діяльність, в одних випадках відкриваючи перед нею широкі можливості, в інших – блокуючи новими небезпеками. Причорноморський регіон має всі об'єктивно існуючі передумови для ефективного, інтенсивного, конкурентоспроможного розвитку рекреації. Саме цей складник господарства регіону може

стати своєрідним каталізатором його економічного розвитку. Пріоритетними у виборі сегментів дослідження постали такі його специфічні риси, як удале економіко-географічне положення, значне ресурсне різноманіття, густа мережа шляхів сполучення, чисельні атрактивні об'єкти. При цьому констатується і потребує дослідження слабка тенденція до росту показників розвитку туризму на означеній території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато українських науковців зробили значний внесок у розвиток рекреаційної науки та окремих аспектів соціально-економічних передумов формування регіональної туристично-рекреаційної індустрії, серед них: Н. Мироненко, В. Горлачук, І. Твердохлебов, О. Топчієв, О. Любіцева, М. Мальська, О. Бейдик, М. Борушак, М. Крачило, О.М. Ігнатенко, Й. Гілецький, С. Шепетюк та ін. Так, Мирослав Борушак стверджує, що роль туризму, який є основним складником рекреації, в господарській діяльності визначається передусім тим, що він є частиною як соціальної, так і економічної сфери [1].

Постановка завдання. Метою дослідження стало вивчення особливостей впливу соціально-економічних чинників на формування та перспективи розвитку туризму і рекреації на території Причорномор'я. Головним завданням автори вбачають виокремлення соціально-економічних передумов, що сприятимуть ефективному розвитку регіону в цілому та рекреації зокрема. Відповідно до мети, сформульовано і розв'язано такі завдання: проаналізовано особливості формування соціально-економічного потенціалу регіону; з'ясовано актуальні особливості і потенційні можливості використання соціально-економічного потенціалу регіону; сформульовано загальні рекомендаційні засади з оптимізації розвитку туристично-рекреаційної індустрії краю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найважливіших умов розвитку рекреації є людський ресурс – населення, що виступає одночасно як тло й як суб'єкт розвитку туризму. Щодо чисельності населення, то для розвитку рекреації цей показник має чисто номінальне, довідкове значення, оскільки неможливо стверджувати, що якщо чисельність населення значна, то це сприяє (або не сприяє) розвитку рекреації. Населення причорноморських областей, за повідомленням Державного центру статистики, станом на 1 вересня 2017 р. становить:

- Одеська область – 2 382 607 осіб;
- Миколаївська область – 1 143 050 осіб;
- Херсонська область – 1 049 945 осіб;
- Загалом – 4 575 602 особи.

Іншим сегментом дослідження став показник економічно активного населення. Прийнято, що уявлення про можливості масового туризму наближено дає співвідношення показників економічно активного і неактивного населення в країні та регі-

онах. Якщо переважає економічно неактивне населення, то є підстави зробити висновок про те, що масового споживача туристських послуг у країні чи регіоні немає. Але й у тих країнах, де переважає економічно активне населення, реальна картина можливостей туризму не настільки однозначна.

Найліпші умови масового туризму в тих країнах, де в структурі зайнятості домінує невиробнича сфера, точніше – сфера послуг. Люди, зайняті в ній, мають більш високий рівень загальної і професійної освіти, їх відрізняє знання іноземних мов і високий ступінь соціально-психологічної і просторово-тимчасової мобільності. Вони, як правило, є головними споживачами туристських послуг. У причорноморських областях ці показники зведено в табл. 1 (за матеріалами вибіркового обстеження населення (домогосподарств) із питань економічної активності) [6].

Загальновідомо, що чим вище щільність населення, тим вище рівень господарського освоєння території, тим більше сприятлива ця територія для більшості видів рекреації.

Вся територія України становить 576 320 кв. км. Під загальною площею мається на увазі площа суші і площа всіх водних поверхонь держави в межах міжнародних кордонів. Щільність населення розраховується як відношення загальної чисельності населення, що проживає на даній території, до загальної площі цієї території. Згідно з розрахунками, чисельність населення України в 2017 р. становить приблизно 42 462 218 осіб. Тобто щільність населення України дорівнює 73,7 людини на квадратний кілометр.

Причорноморський регіон також характеризується певною середньою щільністю населення. Так, в Одеській області показник щільності незначно перевищує середньо державний і становить

Таблиця 1

Економічно активне населення за регіонами в 2015 р., тис. осіб

	Січень-березень		Січень-червень	
	усього, у віці 15-70 років	з них, працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них, працездатного віку
Миколаївська	558,5	539,0	557,9	538,5
Одеська	1064,2	1029,2	1085,6	1050,4
Херсонська	486,7	477,6	494,0	484,8
Україна	17986,1³	17335,6³	18074,8	17375,8
	Січень-вересень		Січень-грудень	
	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них, працездатного віку
Миколаївська	559,0	541,0	558,2	540,9
Одеська	1090,5	1052,1	1086,3	1048,7
Херсонська	497,4	487,9	496,6	487,2
Україна	18153,8	17437,7	18097,9	17396,0

74,8 особи на 1 кв. км, причому найгустіше заселені північні і південно-західні частини області, найменше – південна. Херсонська область належить до найменш густонаселених регіонів України, тут показник щільності становить 61,2%. У Миколаївській області показник щільності взагалі не перевищує 51,4 особи на кв. км.

Наступним об'єктом нашого дослідження виступає адміністративно-територіальна структура регіону. Як і всі області України, причорноморські мають свою індивідуальну адміністративно-територіальну структуру. Найбільша з південних областей – Одеська, вона й є найбільшою за територією областю України. Центр області – місто Одеса. Одещина розташована на південному заході країни. На півночі та сході межує (за годинниковою стрілкою) з Вінницькою, Кіровоградською та Миколаївською областями, омивається водами Чорного моря, на півдні має кордон із Румунією, на заході межує з Молдовою. До складу області входить острів Зміїний. Одещина нараховує 26 районів, 1 176 населених пунктів: міського типу – 52, у тому числі міст – 19, із них: міст обласного значення – 7, міст районного значення – 12. Міста обласного значення: Балта, Білгород-Дністровський, Біляївка, Ізмаїл, Подільськ, Одеса, Теплодар, Чорноморськ, Южне.

Миколаївська область розташована у центрі Південного регіону країни в межах Причорноморської низовини в басейні нижньої течії річки Південний Буг. На заході межує з Одеською, на півночі – з Кіровоградською, на сході та північному сході – з Дніпропетровською та на південному сході – з Херсонською областями. На півдні омивається водами Чорного моря. Центр області – місто Миколаїв. У складі області 19 районів, 915 населених пунктів, у тому числі міського типу – 26, у тому числі: міст – 9, у тому числі: міст обласного значення – 5, міст районного значення – 4, селищ міського типу – 17, сільського типу – 889. Міста обласного значення: Вознесенськ, Миколаїв, Очаків, Первомайськ, Южноукраїнськ.

Херсонська область – область у південно-східній частині України, в межах Причорноморської низовини. На північному заході межує з Миколаївською, на півночі – з Дніпропетровською, на сході – із Запорізькою областями України, на півдні – з тимчасово окупованим Кримом. Адміністративний центр області – місто Херсон. У складі області: 18 районів, 698 населених пунктів, у тому числі: міського типу – 40, у тому числі: міст – 9, у тому числі: міст обласного значення – 4, міст районного значення – 5, селищ міського типу – 31, сільського типу – 658. Міста обласного значення: Гола Пристань, Каховка, Нова Каховка, Херсон [2].

Міграції як явище не мають прямого впливу на організацію туризму і рекреацію. Загалом прийнята думка, що у тих країнах, де масштаби

зовнішньої і внутрішньої міграції значні, у жителів формуються особливі риси ментальності: доброзичливість і терпимість стосовно туристів, соціальна і просторова мобільність. У країні нині спостерігається міграційний відтік населення, це явище негативно впливає на демографічну ситуацію і в Причорноморському регіоні й опосередковано зумовлює економічну нестабільність як у державі, так і на місцях.

На тлі загального падіння життєвого рівня населення України Причорноморський регіон не є винятком. За даними органів статистики, у період із 2014 р. реальні наявні доходи населення падали: у 2014 р. – на 14,9%; у 2015 р. – на 22,2%; у 2016 р., за нашими оцінками, індекс реальних наявних доходів не перевищить 100% до попереднього року. Слід зазначити, що в середньому українці 57% усіх своїх споживчих витрат витрачають на продовольство, а у населення з найнижчими середньодушовими доходами витрати на їжу перевищують 80% усіх сукупних витрат. Тобто фактично вони знаходяться у продовольчій небезпеці (за міжнародними критеріями, продовольча небезпека настає тоді, коли 60% від загальних витрат – це витрати на продовольство).

Наприклад, у структурі споживчих витрат країн – членів ЄС-28 витрати на продовольство становлять 12%, у Білорусі – 39% [5].

У табл. 2 показано рівень безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами в 2015 р. (за матеріалами вибіркового обстеження населення з питань економічної активності).

Змінюється й структура споживання населення. Вона характеризується поступовим збільшенням грошових витрат на покупку товарів і зменшенням частки послуг. У результаті маємо деформовану структуру особистого споживання життєвих благ, в якій домінуюче місце займають витрати на харчування. Наведені вище характеристики будуть неповними, якщо не врахувати соціальних наслідків економічної кризи: інфляцію, зростання цін, низьку заробітну плату, злочинність тощо. Отже, можна сказати, що населення областей проживає в умовах соціального дискомфорту.

Стабілізації цих та інших негативних процесів за рахунок розширення сфер зайнятості, розвитку інфраструктури сприятиме туризм із відповідним сервісом та організацією обслуговування, в яких може бути задіяне місцеве населення. Тут значну роль може відіграти сільський зелений туризм. Нині в регіоні функціонує близько 758 сільських садиб [3].

Незважаючи на відмінності та особливості в розвитку міст і районів області, основою політики територіального розвитку повинен стати системний підхід до зміцнення функцій міст, обмеження хаотичної урбанізації приміських зон, зростання якості забудови й умов проживання, розвиток

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами у 2015 р.

	Січень-березень		Січень-червень	
	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них, працездатного віку
Миколаївська	8,6	8,9	8,7	9,0
Одеська	6,6	6,8	6,8	7,0
Херсонська	10,4	10,6	10,2	10,4
Україна	9,6	10,0	9,2	9,6
	Січень-вересень		Січень-грудень	
	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них, працездатного віку
Миколаївська	8,5	8,7	8,9	9,2
Одеська	6,4	6,7	6,5	6,7
Херсонська	10,1	10,3	10,2	10,4
Україна	9,0	9,4	9,1	9,5

малих міст як центрів розвитку малих та середніх підприємств, зростання комунікаційної доступності сіл, розвитку туризму й ремесл (промислів) на селі, системи надання послуг, стимулювання розвитку проблемних територій.

Незважаючи на певні екологічні проблеми, регіон порівняно із сильно забрудненими ландшафтами Центральної та Східної Європи залишається одним із найбільш привабливих для туристів.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз рекреаційної діяльності як важливого та соціально значимого складника господарської діяльності доводить, що рекреація є не просто частиною економіки області, а становить основу її господарської системи. Перевагами для розвитку туристичної галузі Причорноморського регіону можна вважати наявність морського узбережжя в усіх трьох областях, невеликі відстані між населеними пунктами та наявність транспортного сполучення, що дає можливість розвивати спільні міжрайонні та міжміські туристичні програми. Відстань від Одеси до Миколаєва становить 143 км, а відстань до найближчого рекреаційного пункту в будь-якому напрямку не перевищує 100 км та являє собою легку доступність для відвідувачів, наприклад із Молдови або Білорусі.

Аналіз перспектив розвитку рекреаційно-туристичної індустрії дає змогу стверджувати, що для виходу на новий рівень слід:

– здійснити комплекс природоохоронних та інших ходів, спрямованих на формування відповідного естетичного довкілля, комфортного для оздоровлення і відпочинку населення;

– впровадити сучасну інформаційно-маркетингову службу для забезпечення повної інформованості громадян України й іноземців про рекреаційно-туристичні можливості регіону;

– розширити асортимент послуг через залучення нових видів відпочинку, у тому числі зеленого туризму, екологічного туризму, агротуризму та ін., особливо у Придністровському рекреаційному районі [4].

Реалізація запропонованих заходів створить передумови для вдосконалення економічних відносин у рекреаційній сфері, раціонального використання рекреаційних ресурсів, зниження рівня безробіття тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боруцак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів; Ін -т регіональних досліджень НАН України. Л., 2006. 288 с.
2. Скрипник Н.Я., Сердюк А.М. Рекреаційна географія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2013. 296 с.
3. Управління рекреаційними територіями: монографія / За ред. В.В. Горлачука. Миколаїв: Іліон, 2010. 236 с.
4. Устінченко Н.І. Регіональний менеджмент в туризмі та його соціальні і економіко-географічні аспекти. Туризм у XXI столітті, глобальні тенденції і регіональні особливості: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (10–11 жовтня 2001 р.). К.: Знання України, 2002. 560 с.
5. URL: http://ua1.com.ua/blog/bogdan_danilishin/realni-dohodi-naselennya-ukrajini-strimko-padayut-27694.html.
6. URL: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>.